

جنگ و اسارت در مرو

خاطرات یک فرانسوی از جنگ ۱۲۷۶ هـ ق بین سپاه قاجار و
ترکمن‌های مرو

هانری دو کولیبوف دو بلوکویل

ترجمهٔ اسلام هورن

سرشناسه: کولیوئف دو بلوکویل، هانری دو Couliboeuf de Blocqueville, Henri de
 عنوان و نام پدیدآور: جنگ و اسارت در مرو: خاطرات یک فرانسوی از جنگ ۱۲۷۶ ه. ق بین سپاه قاجار و ترکمنهای مرو / هانری دو کولیوئف دو بلوکویل؛ ترجمه اسلام هورن.
 مشخصات نشر: تهران: صحرا دانش، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری: ۱۴۰ ص.: مصور.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۶۰۵-۰-۹

عنوان به زبان اصلی:

Quatorze mois de captivité chez les Turcomans: frontières du Turkestan et de la Perse, 1860-61., [18 ?].

عنوان دیگر: خاطرات یک فرانسوی از جنگ ۱۲۷۶ ه. ق بین سپاه قاجار و ترکمنهای مرو.

موضوع: جنگ مرو، ۱۲۷۶-۱۲۷۷ ق. — خاطرات

موضوع: کولیوئف دو بلوکویل، هانری دو -- خاطرات

موضوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳-۱۳۲۴ ق.

موضوع: مرو (شهر باستانی)

شناسه افزوده: هورن، اسلام، ۱۳۵۵ - مترجم

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ج ۹ / ۱۳۸۱ / ۵ DSR

رده بندی دیویی: ۹۵۵ / ۸۷۱

شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۲۶۸۵۰

تهران، صندوق پستی ۶۴۳-۱۶۷۶۵

ihouran@yahoo.com

09192276409

جنگ و اسارت در مرو

هانری دو کولیوئف دو بلوکویل

ترجمه: اسلام هورن

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۰۰

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

شابک: 978-600-95605-0-9

قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

پیشگفتار مترجم	۸
بخش اول: سفر	۱۳
بخش دوم: جنگ	۵۰
بخش سوم: اسارت	۷۱
چهره ترکمنها، مردان، زنان، کودکان و پوششها	۷۷
جمعیت تکه‌ها، قبایل، و کدخداها	۸۷
مسکن، افتتاح آلاچیق نو، غذا، کار	۸۹
عشق به یادگیری، دین، خرافات، خداپولی، و شخصیت	۹۵
ازدواج، تولد، و تدفین	۱۰۵
هنر، نوازندگان، طیبیان، جشنها، کشتی و غیره	۱۱۱
اسب، سوارکاری، زین و یراق، سلاح، سردارها، جنگ، آلمان	۱۱۹
کشاورزی، محصولات، گله‌داری، تجارت، پول، آب و هوا، سرزمین، شکار	۱۲۵
ادامه اسارت، فکر فرار، گفت‌وگوهای جدید، سربهای من	۱۲۸
حرکت به سمت سرخس، محمدشیر، بازگشت به تهران	۱۳۳

پیشگفتار مترجم

این کتاب خاطرات افسری فرانسوی به نام هانری دو کولیوف دو بلوکویل است که در اوایل دوران زمامداری ناصرالدین شاه قاجار به ایران می‌آید تا به گفته خودش در سپاه ایران کار کند. ورود او به ایران همزمان است با تصمیم دولت ایران برای اعزام سپاهی بزرگ به سمت ترکستان در شمال شرق کشور تا سرزمین‌های این مناطق را که بعد از مرگ نادرشاه حکومت ایران عملاً کنترلی بر آن نداشت از دست ترکمن‌ها بازستاند. این افسر فرانسوی از نقش خود در این سپاه اعزامی اطلاع دقیقی به دست نمی‌دهد، ولی از صحبت‌های او پیداست که به عنوان عکاس در این قشون‌کشی حضور داشته است.

ترکمن‌ها که از صدها سال قبل در سرزمین واقع بین دریای خزر و رود جیحون مستقر شده بودند اجتماعی از قبایل بودند که با یکدیگر بر سر مراتع و زمین رقابت و زدوخورد داشتند. شیوه زندگی این قبایل ترکمن بر دامداری و کوچ‌نشینی استوار بود و به هیچ وجه در پی تشکیل حکومت نبودند. ترکمن‌ها هرگاه دولتی مقتدر در ایران سر کار می‌آمد به دولت خراج می‌پرداختند و سرباز در اختیار سپاه دولتی قرار می‌دادند و هرگاه دولت مرکزی ضعیف می‌شد از این کار سر بازمی‌زدند. از طرفی، اختلافات مذهبی که در زمان

سلسله صفوی در ایران پیدا شد منجر به رابطه‌ای غیردوستانه بین گروه‌های سنی پیرامونی و دولت مرکزی شد. این اختلافات در شمال شرق به حدی بود که علمای دینی بخارا و خیوه در آن سوی رود جیحون برای مبارزه با شیعیان فتوا صادر می‌کردند. این مسئله به وقوع جنگ‌های گوناگون بین ازبک‌ها و ترکمن‌ها و افغان‌ها از یک طرف و صفوی‌ها از طرف دیگر منجر شد. کدورت و خصومت ناشی از این جنگ‌ها در دوره‌های بعد از صفوی‌ها هم ادامه پیدا کرد و هرچند دیگر به شدت دووان صفوی نبود و دیگر جنگی با زمینه مذهبی رخ نداد، اما زمینه‌ای برای تنش دائمی بین ترکمن‌ها و دولت ایران ایجاد کرد. به‌طوری که ترکمن‌ها گاه‌وبی‌گاه در دسته‌جاتی کوچک به دهات خراسان حمله می‌کردند و تعدادی را اسیر کرده با خود می‌بردند و آنها را در بخارا و خیوه به فروش می‌رساندند. حکمرانان محلی خراسان هم اسرای را که در وضعیت دفاعی یا تهاجمی از ترکمن‌ها می‌گرفتند و همچنین سرهای کشته‌شدگان ترکمن‌ها را به تهران می‌فرستادند و جایزه می‌گرفتند. این وضعیت در تمام دوران قاجار به درجاتی متفاوت ادامه داشت. قاجارها که در اوایل قرن نوزده میلادی در زمان حکومت فتح‌علی‌شاه در جنگ با روسیه شکست خورده و قفقاز را به آن کشور واگذار کرده بودند و بعدها نیز در جنگ‌های اول و دوم هرات در سال‌های ۱۲۵۳ (۱۸۳۷ میلادی) و ۱۲۷۳ هجری قمری (۱۸۵۷ میلادی) هرات را از دست داده بودند، در سال ۱۲۷۶ هجری قمری (۱۸۶۰ میلادی) برای جبران این شکست‌ها تصمیم گرفتند سپاهی گران‌بالم بر بیست و یک هزار سرباز از مناطق مختلف ایران و سی و هشت عراده توپ به سمت ترکستان گسیل و بر مرو و حتی ماوراءالنهر اعاده حاکمیت کنند. اما همان‌طور که خواهیم دید پیروزی ابتدایی را به شکست تبدیل کردند، به‌نحوی که

نه تنها تمام آن سی و هشت عراده توپ و تجهیزات دیگر را از دست دادند بیش از نیمی از نفرات کشته یا اسیر شدند و فقط حدود هشت هزار نفر توانستند به مشهد بازگردند. در این جنگ فرماندهان سپاه ایران حشمت‌الدوله والی خراسان و وزیر او قوام‌الدوله بودند و در طرف مقابل، قوشیدخان و نوربردی‌خان وظیفه رهبری ترکمن‌ها را بر عهده داشتند.

تا آنجا که بر اینجانب معلوم است، درباره جنگ مرو چهار روایت مستقیم از زبان شاهدان عینی وجود دارد:

- یکی متن حاضر است که در فرانسه و به زبان فرانسه در سال ۱۸۶۶ در مجله Le Tour du Monde (دور دنیا) با عنوان Quatorze mois de captivité chez les turcomans (چهارده ماه اسارت در میان ترکمن‌ها) چاپ شده است. این سفرنامه پیش از این توسط محمدعلی جمالزاده به صورت گزینشی و نقل به مضمون و نه ترجمه جمله به جمله و با عنوان بلای ترکمن در مجله نگین سال ۱۳۴۹ و ۱۳۵۰ (شماره‌های ۶۲ تا ۷۸) به زبان فارسی چاپ شده است.
- سفرنامه مرو اثر سید محمد لشکرنویس، که به همراه سپاه اعزامی با سمت لشکرنویس حضور داشته و ناظر وقایع بوده است. نام برده شرح حرکت سپاه را از مشهد تا زمان شکست و هزیمت سپاهیان به صورت مفصل آورده است. این اثر در سال ۱۳۵۶ با تصحیح قدرت‌الله روشنی زعفرانلو و توسط انتشارات توس در کتابی با عنوان سه سفرنامه: هرات، مرو، مشهد چاپ شده است.
- سفرنامه‌ای بی‌نام از نویسنده‌ای گمنام که در سال ۱۳۸۷ با تصحیح و تحشیه محسن رحمتی و با عنوان سفرنامه حمزه میرزا، توسط نشر تاریخ ایران چاپ شده

است.

- عبرت‌نامه: خاطراتی از دوران پس از جنگ‌های هرات و مرو اثر میرزا محمود تقی آشتیانی، ویرایش و تصحیح حسین عمادی آشتیانی، ۱۳۸۲، نشر مرکز. مؤلف این اثر که ظاهراً به عنوان کاتب و سر رشته‌دار فوج مراغه در سپاه اعزامی حضور داشته از اسارت‌اش در میان قبیله ساریق و فروخته شدن‌اش در بخارا و سپس آزادی‌اش سخن می‌گوید. بنابه گفته مصحح، این اثر ظاهراً در ابتدا علاوه بر شرح دوران اسارت شامل شرح کاملی از حرکت سپاه و صحنه جنگ هم بوده است، ولی به دلایلی نامعلوم جز دو صفحه اول مربوط به شروع حرکت سپاه بقیه صفحات مربوط به صحنه نبرد مفقود شده است. مصحح معتقد است که احتمالاً خود نویسنده به سبب ترس از تفتیش و مواخذه آن اوراق را نابود کرده است. در هر صورت، این اثر حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره اسرای ایرانی در بخارا در شرف ورود نیروهای روسیه به این شهر است.

در متن فرانسوی این اثر اسامی بسیاری از مکان‌ها و اشخاص به صورت نادقیق ضبط شده است که با مراجعه به متون گوناگون و مقایسه با آثار فوق تا حد امکان صورت اصلی این اسم‌ها بازسازی شد. با این حال، در یکی دو مورد این امکان میسر نشد که در جای خود ذکر شده است.

اینجانب در ترجمه این اثر برای یافتن معادل‌های مناسب فارسی برای تعدادی از واژه‌ها از کمک همکارانم در فرهنگستان زبان و ادب فارسی، آقایان محمود ظریف و دکتر رضا عطاریان، برخوردار بوده‌ام. مراتب سپاس و قدردانی خود را به این بزرگواران

اعلام می‌نمایم. همچنین جا دارد از خانم پروانه فخام‌زاده برای کمک‌های بی‌دریغ‌شان در زمینه امور فنی و اداری نشر این اثر تشکر نمایم.

اسلام هورن، تهران، ۱۳۹۴

www.ketab.ir